

В.М. Степанчук

ЖИТЛОВА КОНСТРУКЦІЯ СТОЯНКИ МІРА

Стаття наводить дані про залишки найдавнішого палеолітичного житла у степовій зоні України, нещодавно відкриті на стоянці Міра під Запоріжжям.

Стоянка під відкритим небом Міра розташована в долині Дніпра на його правому березі біля с. Канівське, приблизно за 15 км на південь від м. Запоріжжя, під 47°40' ПШ і 34°50' СД. Культурні залишки залягають на глибині близько 10 м у тілі алювіальної тераси заввишки близько 18—20 м над рівнем ріки і 40 м над рівнем моря¹. Перші знахідки були виявлені у зрізі борту сучасної невеликої балки, що розрізала тіло тераси. Геологія стоянки вивчалася Н.П. Герасименко і П. Эзартсем. Колонка відкладів містить до 30 літологічних шарів, які відображають зміни навколишнього середовища протягом останніх 30 тис. років. Археологічні шари пов'язані з пачкою похованих ґрунтів, які датуються, відповідно до української стратиграфічної схеми, пізнім Вітачевим. Радіокарбоніві датування відповідають геологічному визначенню віку шарів і зосереджені у проміжку 27—28 тис. років тому. Склад фауни гризунів (за даними Л.І. Рековця), а також великої й середньої фауни (дані О.П. Журавльова та П.В. Пучкова) узгоджуються з геохронологічним датуванням. Петрографічний склад кам'яної колекції вивчався В.Ф. Петрунем. Визначення порід дерев належать Ф. Дамблону.

На стоянці зафіксовано три археологічні шари: I (верхнє палеолітичне заселення), II/1 (природна (?) пожежа), II/2 (нижнє палеолітичне заселення). I шар найбагатший на знахідки, у тому числі й на різноманітні об'єкти та залишки житлової конструкції. Індустрія шару характеризується змішаними середньо- і верхньопалеолітичними технологічними й типологічними рисами і має аналогії в селетоїдних індустріях, мікокських матеріалах Криму та матеріалах раннього верхнього палеоліту району Костьонок (городшовська і стрілецька культури)².

У ПС секторі розкритої площі верхнього культурного шару виявлені залишки конструкції, яку попередньо можна визначити як житлову.

Опис конструкції

Оцінюючи результати реконструкції споруди, слід пам'ятати про те, що вони є значною мірою попередніми. Запропоновані нижче висновки можуть вважатися надійно встановленими лише тоді, коли будуть досліджені ділянки шару, що прилягають до розкопаної площі з півночі і південного сходу (рис. 1). Основне питання, на яке поки що немає відповіді, полягає в тому, чи розкриті залишки конструкції повністю, чи ми маємо справу лише з північно-західним її краєм. Уся сукупність наявних планіграфічних даних начебто вказує на те, що залишки конструкції розкриті повністю або практично повністю. Вирішальними, однак, будуть наступні розкопки.

Практично всі стовпові (кілкові) ямки шару II/2, усі такі ж ямки шарів I і II/1 належать до часу функціонування поселення верхнього палеолітичного шару. Малюнок (рис. 2) дає уявлення про взаєморозташування цих ямок. Очевидна

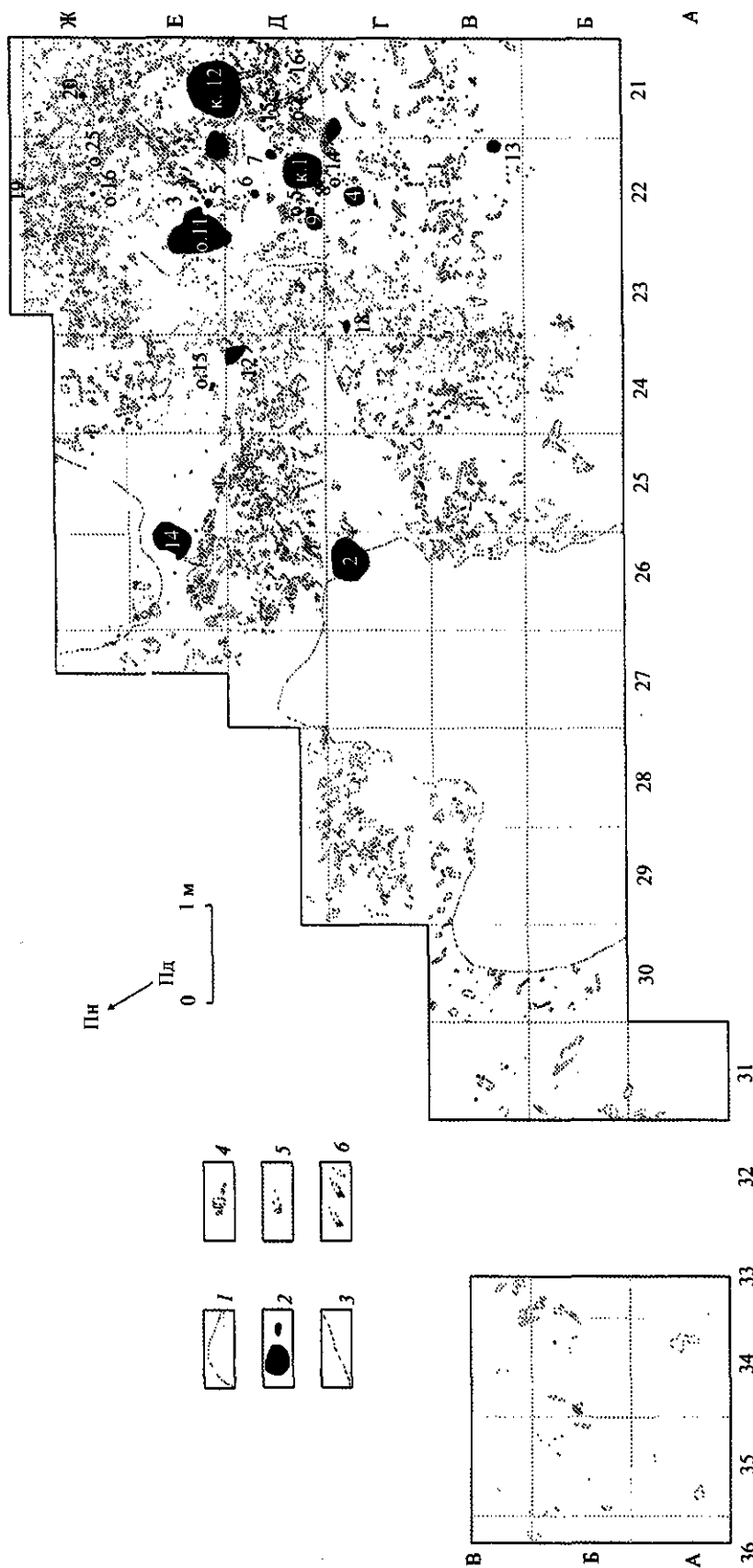

Рис. 1. Міра, шар I (верхнє палеолітичне заселення), загальний план: 1 — межа любительського розкопу 1995—1996 рр.; 2 — об'єкти (ями, ямки від кілочків, вогнища); 3 — межа ділянки, насиченої дрібними деревними вугликами та золюю; 4 — кістки; 5 — камені й кремені; 6 — деревне вугілля

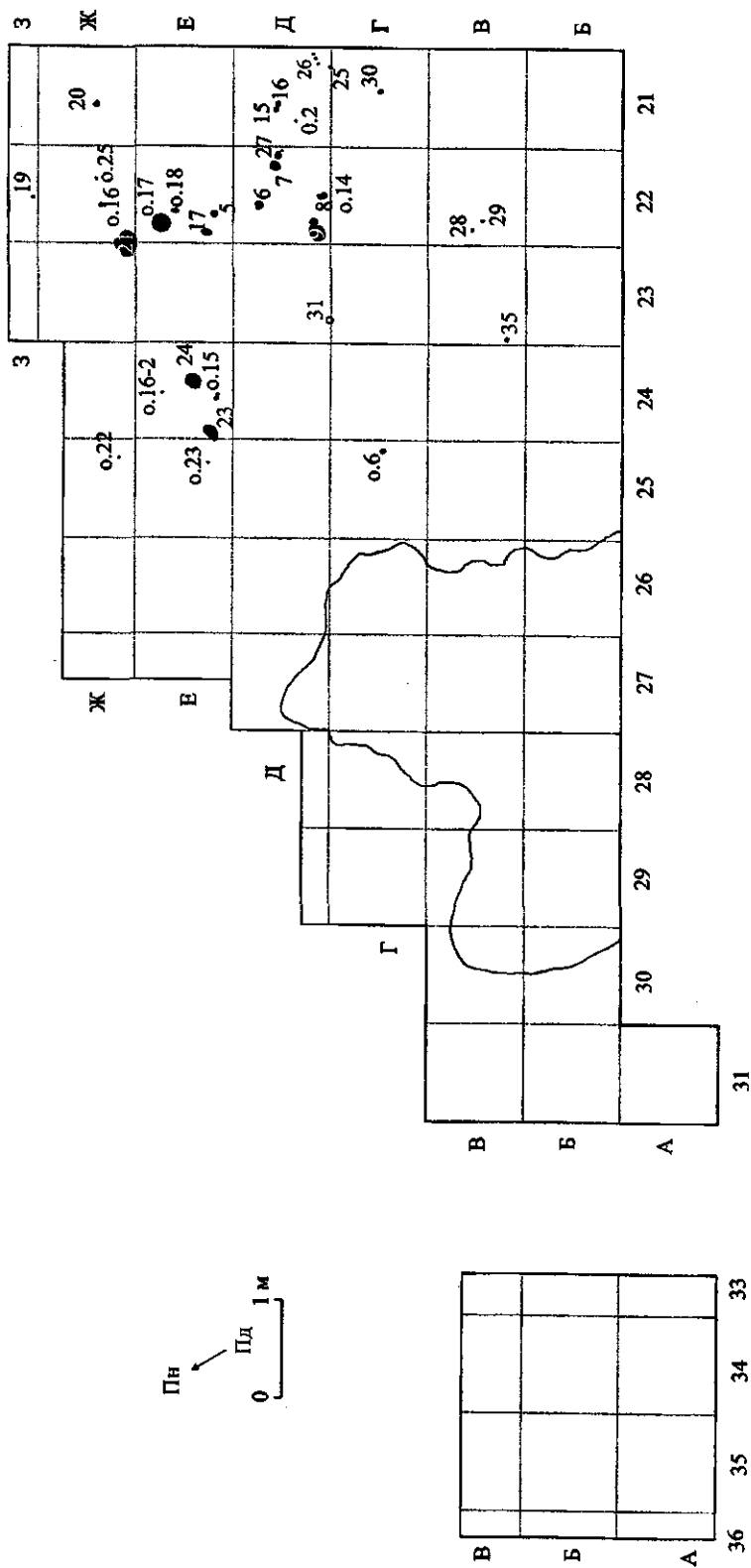

Рис. 2. Міра, житлова конструкція шару I. Взаєморозташування ямок від кілочків

просторова сполученість цих об'єктів дозволяє припускати, що вони є залишками однієї конструкції. Контур, проведений по зовнішніх стовпових ямках, має округлі обриси з діаметром більше 4 метрів і площею близько 14,5 кв. м.

Для оцінки конструктивного значення згаданих стовпових (кілкових) ямок мають значення їхні фізичні параметри: ступінь заглибленості та діаметр.

Наведено дані щодо заглибленості стовпових (кілкових) ямок. Як умовна денна поверхня, з якої відбувалася установка стовпчиків-жердин і колів, був прийнятий рівень основного горизонту знахідок I шару. Результати реконструювання початкових глибин наведені в табл. 1. Ще раз підкреслимо, що подані нижче значення мають не абсолютний, а найбільш імовірний характер.

З'ясувалося, що глибші (починаючи з 15 см) ямки розташовані практично по всьому контуру, що окреслюється по зовнішніх стовпових ямках. Винятком є невелика за довжиною східна ділянка контуру. Менш глибокі ямки розташовані, головним чином, усередині контуру, з особливою концентрацією у південно-східній його частині.

З'ясувалося також, що розподіл ямок різного діаметру також має не випадковий характер. Так, ямки найменшого діаметра розташовані по контуру, що окреслюється по зовнішніх стовпових ямках, а ямки більші (діаметром 8 см і більше) зосереджуються всередині цього контуру.

З числа всіх ямок були виділені найзаглибленіші (близько 15 см і глибше) і водночас найбільші (8 см і більше в діаметрі). Таких виявилось дев'ять (табл. 2).

При аналізі розташування цих ямок у просторі виявилася досить не сподівана картина (рис. 3). З'ясувалося, що вони утворюють неправильний прямокутник, довгі сторони якого складають 3,5 і 3,0 м, а короткі — 1,7 і 2,0 м. На рівній відстані (1,7 і 1,8 м) від кутових ямок західної сторони, практично на поєднуючій їх лінії (з відхиленням у 15 см), розташована ще одна ямка. Цілком аналогічно, приблизно посередині відстані, що відділяє кутові ямки східної сторони прямокутного контуру, і на уявній лінії, яка з'єднує східні кутові ямки, також розташована ямка. Середина ямка східної сторони прямокутника віддалена від кутових ямок на відстань 1,7 і 1,3 м. У центрі прямокутника, точно на перетині його діагоналей, однак у 20 см вбік від лінії, що з'єднує серединні ямки західної й східної сторін, розташована центральна ямка.

Таблиця 1. Заглибленість стовпових ямок

№№ Об'єкта чи ями	Глибина у мм від умовної десьної поверхні	Діаметр у мм	№№ Об'єкта чи ями	Глибина у мм від умовної десьної поверхні	Діаметр у мм
Об'єкт № 5	15	8	Об'єкт № 6	169	3
Яма № 5	30	7	Об'єкт № 16-2	170	3
Об'єкт № 25	32	4	Яма № 23	180	27
Яма № 7	35	11	Об'єкт № 22	180	3
Яма № 8	40	5	Об'єкт № 23	205	3
Яма № 20	40	3	Яма № 17	215	10
Яма № 19	45	4	Яма № 31	250	10
Об'єкт № 15 (ямка 2)	50	5	Яма № 26 (ямка 1)	262	2
Об'єкт № 16	50	5	Яма № 26 (ямка 2)	263	2
Яма № 16	55	5	Яма № 26 (ямка 3)	263	2
Об'єкт № 15 (ямка 1)	60	5	Яма № 25	266	6
Яма № 15	75	5	Яма № 30	272	14
Об'єкт № 14	78	8	Яма № 21	275	24
Об'єкт № 2	95	3	Яма № 27 (ямка 1)	299	11
Яма № 6	110	11	Яма № 27 (ямка 2)	299	5
Яма № 24	120	12	Яма № 29	308	7
Об'єкт № 18	142	5	Яма № 35	325	2
Об'єкт № 17	148	18	Яма № 28	330	13
Яма № 9	150	17			

Рис. 3. Міра, житлова конструкція шару І. Взаєморозташування найглибших та великих ямок від кілочків

Вона віддалена від кутових на 1,9, 1,6, 1,7 та 2,3 м (починаючи з кутової ямки, розташованої на кв. 22 Ж, і далі за стрілкою годинника). Уздовж лінії східної стінки, приблизно в 40 см від північно-східної кутової ямки, розташована ще одна.

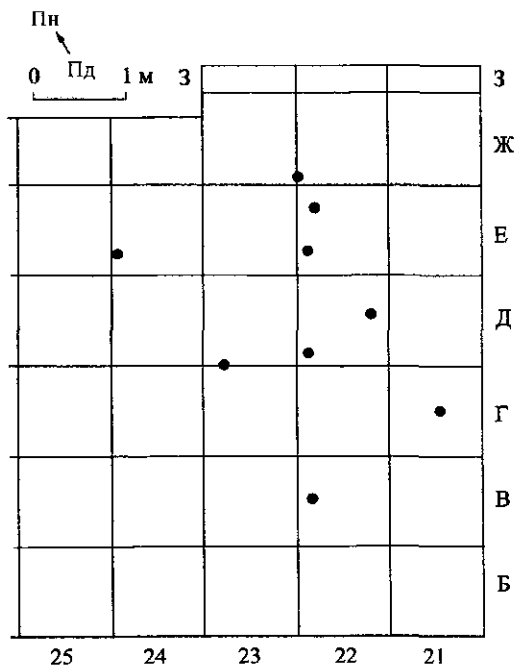
Описані ямки відбивають правильну й симетричну схему: довгі сторони прямокутника утворені трьома рівновіддаленими ямками, короткі сторони складені тільки парою кутових ямок, у центрі прямокутника розташовується центральна ямка, практично рівновіддалена від кутових. Симетричність схеми порушується лише додатковою ямкою біля північно-східного кута прямокутного контуру.

Цілком порушує описану симетричну схему ямка у східній стороні прямокутника, зміщена до його центральної частини приблизно на 25 см. Це яма № 17, зафіксована горизонтальною зачисткою на рівні шару II/1. Суттєво, що це одна з небагатьох ямок, виявлених у південно-східній частині дослідженої площі, яка перекривається іншими, пізнішими за часом виникнення об'єктами (господарською ямкою № 3 та сажистою лінзою об'єкта № 11, зафіксованими на рівні поверхні І шару). Стовпчик, установку якого фіксує наявність ямки № 17, уже не існував у момент появи ямки № 3 і лінзи об'єкта № 11. Важко пояснити однозначно, з чим ми маємо справу в цьому випадку: з відразу виправленою помилкою при конструюванні чи зі свідченням перебудови конструкції. Відсутність інших фактів переробки конструкції говорить скоріше на користь першого припущення.

Ямок найзаглибленіших (глибше за 15 см), але з діаметром не більше 7 см виявилось одинадцять (табл. 3).

Ці ямки утворюють чіткий сегмент півкола, радіус якого складає близько 2,2 м. Ямки, розташовані по лінії опуклої частини контуру півкола, віддалені одна від одної на 2,2, 1,2, 1,7, 1,8 та 0,9 м (починаючи від ямки, розташованої на межі квадратів 21 ГД, за стрілкою годинника). Основа півкола, орієнтована приблизно ПП, має довжину близько 4,6 м, уздовж нього розташовано ще дві ямки. Група з ще трьох близько розташованих ямок локалізується біля південно-східного краю півкола. Прямокутник, утворений глибокими ямками більшого діаметра, виявився вписаним у півколо, утворене глибокими ямками малого діаметра.

Глибокі ямки малого й великого діаметра мають явний стосунок до конструкції. Особливості їхньої локалізації і взаємного розташування дозволяють припускати

Таблиця 2. Ямки, найбільші за розмірами

№№ Об'єкта чи ями	Глибина у мм від умовної денної поверхні	Діаметр у мм	№№ Об'єкта чи ями	Глибина у мм від умовної денної поверхні	Діаметр у мм
Яма № 9	150	17	Яма № 28	330	13
Яма № 17	215	10	Яма № 30	272	14
Яма № 21	275	24	Яма № 31	250	10
Яма № 23	180	27	Об'єкт № 17	148	18
Яма № 27 (ямка 1)	299	11			

наступну інтерпретацію. Основою конструкції, зведеної мешканцями верхнього палеолітичного шару, найімовірніше, слугували сім вертикально встановлених наймасивніших жердин чи стовпчиків. Ці стовпчики утворили прямокутник з довгою стороною близько 3—3,5 м і короткою — 1,7—2 м. У центрі прямокутної основи майбутньої конструкції, можливо, був розміщений центральний, імовірно найвищий, стовпчик. Можна припускати, що масивні вертикально встановлені стовпчики були опорою для встановлення чотирьох повздовжніх жердин-балок, що пов'язали кутові стовпи прямокутної конструкції. Наявність центрального стовпа дозволяє припускати, що потім було встановлено ще чотири жердини-балки, що пов'язали кутові та центральні стовпи. Напевно, на цьому етапі прямокутний контур був посилений кількома додатковими стовпчиками. Невеликі ямки, простежені по лінії окружності, що описує прямокутник, можуть бути інтерпретовані різним чином. Варіант 1 припускає, що за окружністю навколо прямокутної конструкції, на відстані 1—2 м один від одного, були встановлені менш масивні стовпчики-жердини. Можна було б вважати, що ці легші й тонші жердини були встановлені похило, з опорою на балки прямокутної конструкції. Однак характер збережених частин цих останніх стовпчиків не дозволяє тлумачити їх як встановлених під кутом. Цілком імовірно, отже, що новий ряд жердин-колів також встановлений вертикально та, у свою чергу, був пов'язаним між собою і з центральною прямокутною конструкцією кількома (до півтора десятків) порівняно легкими жердинами-балками. Каркас конструкції, який було отримано в результаті цього, набув округлих обрисів. Верх і стінки каркасу були, можливо, додатково перекриті гілками, вірогідно, покриті шкурами та в нижній частині, не виключено, додатково закріплені кістами і ґрунтом. Варіант 2 припускає, що ямки фіксують місця розташування не жердин, а кілочків, які або були пов'язаними з центральною прямокутною конструкцією спорудження розтяжками, або слугували опорою для похило розташованих жердин перекриття. Такий каркас також міг додатково бути перекритим гілками, шкірами тощо.

Виходячи з особливостей просторового розташування інших залишків життєдіяльності мешканців стоянки, у першу чергу розщепленого каменю, а також локалізації сажистих лінз тимчасових вогнищ, можна вважати, що своїм входом конструкція була звернена на схід, до ріки. Підтверджує таке припущення і той факт, що східна частина конструкції, судячи з кількості й розмаїтості знахідок та численності різних ямок, була зоною найбільш активної і різноманітної діяльності мешканців верхнього шару стоянки. Розташування входу до спорудження в частині, зверненій до річки, є цілком прогнозованим, з огляду на переважну орієнтацію поодиноких жител як палеолітичного, так і пізнішого часу.

Таким чином, просторова локалізація конструктивно важливих стовпових (кілкових) ямок свідчить про продумане планування конструкції та функціональну адекватність її окремих блоків. Так, для зведення центральної частини конструкції були використані масивніші, а для периферійної частини — тонші жердини чи коли/кілочки. Кінці жердин і колів часто попередньо обпалювалися, почасти, ймовірно, для того, аби полегшити пригострення, почасти, можливо, для того, щоб створити захисний для деревини шар вугілля. Привертає увагу й симетричність конструкції, особливо її центральної частини. Наявні дані свідчать, що будівельники діяли, уявляючи кінцевий результат. Цікавими є дані про ступінь віддалення

Таблиця 3. Найглибші ямки

№№ Об'єкта чи ями	Глибина у мм від умовної дснної поверхні	Діаметр у мм	№№ Об'єкта чи ями	Глибина у мм від умовної дснної поверхні	Діаметр у мм
Об'єкт № 6	169	3	Яма № 26 (ямка 3)	263	2
Об'єкт № 16-2	170	3	Яма № 25	266	6
Об'єкт № 22	180	3	Яма № 27 (ямка 2)	299	5
Об'єкт № 23	205	3	Яма № 29	308	7
Яма № 26 (ямка 1)	262	2	Яма № 35	325	2
Яма № 26 (ямка 2)	263	2			

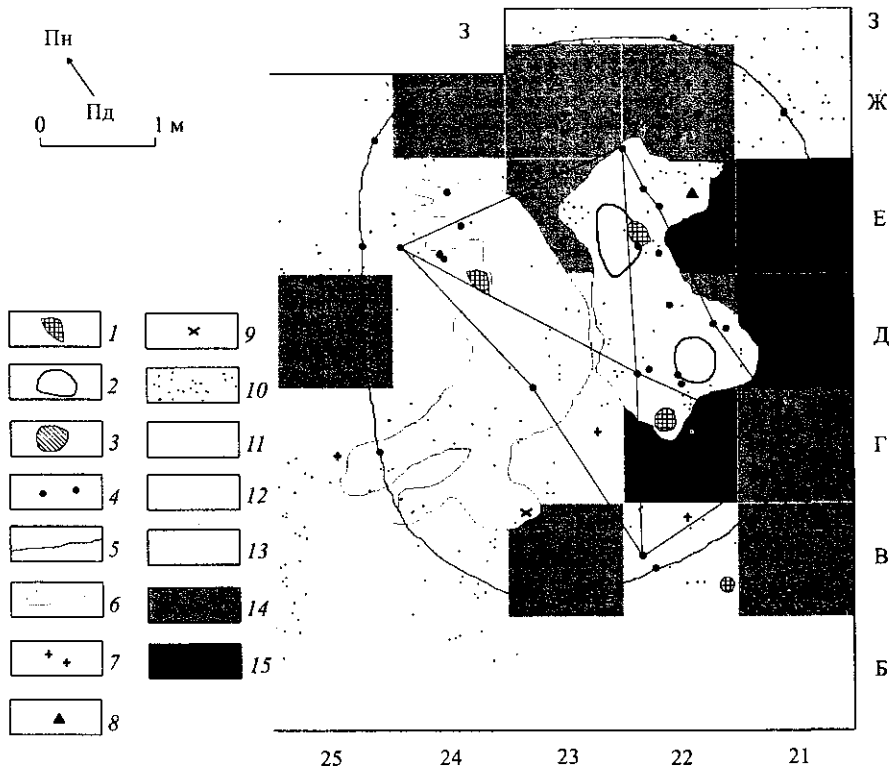

Рис. 4. Міра, житлова конструкція шару I. Загальний план. Легенда: 1 — господарчі ямки; 2 — вогнищні лінзи; 3 — неутилітарна яма; 4 — ямки від стовпчиків (колив); 5 — зовнішній округлий контур конструкції та вписаний підпрямокутний контур, проведений по найбільшим та глибоким ямкам; 6 — щільний конгломерат дрібних уламків кістки, часто перепаленої, розсіяного деревного вугілля та золи; 7 — просвердлені зуби дрібних хижаків та уламки кістяних виробів з гравіюванням; 8 — кістяні вістря та голка (?); 9 — зуб людини; 10 — порівняно великі кам'яні та кременеві артефакти; 11 — від 4 до 134 кременів на квадрат; 12 — від 227 до 449 кременів на квадрат; 13 — від 555 до 982 кременів на квадрат; 14 — від 1787 до 3455 кременів на квадрат; 15 — від 5261 до 6114 кременів на квадрат

стовпових ямок. Так, ямки в центральній прямокутній конструкції віддалені одна від одної на 1,7, 1,8, 1,7, 2,0, 1,7, 1,3, 1,9, 1,6, 1,7, 2,3 метри. Глибокі ямки округлої конструкції, що описує прямокутник, віддалені одна від одної на 2,2, 1,2, 1,7, 1,8 та 0,9 метрів. Контур кола у північній частині завершений двома менш глибокими ямками; їхнє віддалення складає 2,8 і 1,2 метри. Більшість наведених величин є кратними 0,8—1,0. Інакше кажучи, як нам здається, місця установки стовпчиків-жердин попередньо позначалися, при цьому для розмітки використовувався універсальний спосіб виміру відстаней — кроки.

Для будівництва конструкції використовувалися наявні під рукою соснові стовбури (визначення Ф. Дамблона). Сосна є найкращим матеріалом для подібних порівняно легких і міцних конструкцій, оскільки має довгі та рівні стовбури при невеликому діаметрі. Тому при зведенні конструкції, напевно, не було нестачі в якісному будівельному матеріалі. Особливість стовбура сосни — наявність вузлів бічних гілок через приблизно рівні, близько 0,8—1 метра, проміжки, цілком позбавлені гілок. Імовірно, що ця особливість могла бути використана при конструюванні. Ділянки гілок, які прилягають до стовбура, надають чудові можливості для зміцнення горизонтальних та похилих жердин-балок, піднятих на вертикальних стовпчиках. Можливо, не буде помилковим припущення, що верх центральної частини конструкції був піднятий над рівнем землі приблизно на 2—3 метри, а периферійна частина здіймалася на 1—1,5 метра.

Варто підкреслити, що ймовірності зовнішнього округлого контуру не відповідає наявність скупчень порівняно великих фрагментів кісток. Так, до зони зов-

нішнього контуру потрапляє дугасте скупчення на кв. 21—24 ж, а також східна частина краплеподібного скупчення на кв. 24—25 Д. Можливо, частина цих кісток пов'язана з конструкцією і слугувала для закріплення перекриття. Але навряд чи всі ці кістки використовувалися в такий спосіб. З іншого боку, важко собі уявити, аби подібне скупчення залишків нагромадилося в замкнутому контурі конструкції.

Округлий контур, проведений по зовнішніх стовпових ямках, займає більшу частину південно-східної частини розкопу. З цим контуром пов'язані залишки 12 ямок (рис. 4). Контур центральної прямокутної конструкції дещо зміщений на південь від центру округлого контуру. Крім стовпових ямок прямокутної конструкції, у межах округлого контуру зафіксовано ще близько 15 ямок від кілків чи жердин. У центральній частині ділянки, яка вписана в округлий контур, на рівні низу верхнього шару простежено два неправильні за формою скупчення золи, сажистих часток, дрібних деревних вугликів та перепалених кісток. У межах центрального прямокутного контуру розташовані чотири господарські ямки (ями №№ 3, 4, 11, 12), ще одна (№ 13) знаходиться до півдня, вже за зовнішньою межею конструкції. Вогнищно-сажисті лінзи розташовані у ПС секторі округлого контуру. При цьому дві лінзи перебувають за межами прямокутного контуру, а дві — у його межах. Локалізація та взаєморозташування лінз і господарських ямок наочним чином відповідають плануванню центральної прямокутної частини конструкції: вони розташовані вздовж уявних ліній, паралельних довгим сторонам прямокутної конструкції. Отже, можна зробити висновок про те, що сажисті лінзи та господарські ямки виникли в той момент, коли конструкція вже існувала.

Одна із сажистих лінз, об'єкт № 27 на кв. 21 ГД, виходить за межі округлого контуру. Хоча вона і найменш насичена сажистими часточками та дрібним деревним вугіллям у порівнянні з іншими аналогічними об'єктами, проте її контури простежувалися в горизонтальній зачистці досить чітко, без перерв. Названа лінза, дуже ймовірно, є вказівкою на те, що в місці її розташування не існувало суцільної стінки. Лінза 27 об'єкта перекриває залишки стовпових (кілкових) ямок 26 і 27. Кілкові ямки реконструюються за залишками самих колів чи жердин, що збереглися у вигляді скупчень деревного вугілля. Отже, жердини були на місці і в момент утворення лінзи 27. Розведення вогню навколо дерев'яних колів виключено. Слід зробити висновок про те, що лінза 27 не є вогнищем у буквальному значенні слова, а являє собою, напевно, скупчення переміщених перегорілих зольно-сажистих решток. У всякому разі, відкритий вогонь тут не підтримувався протягом тривалого часу. Подібний характер, як видається, мають і всі інші вогнищно-сажисті лінзи. Вогнищна лінза 2 (кв. 21 Е), дещо інтенсивніше насичена свідченнями вогню, локалізується біля самого краю зовнішньої межі конструкції. Таке сусідство, можливо, також може розцінюватися як вказівка на відсутність на цій ділянці суцільної стінки.

Виходячи з локалізації та взаєморозташування стовпових ямок і сажистих лінз, а також припущення про розімкненість зовнішнього округлого контуру в його східній частині, можна припускати, що вхід до споруди був розташований на ділянці кв. 22 Д, між ямками №№ 5, 6, 7 (рис. 2). Відстань між цими ямками складає, відповідно, близько 50 і 40 см. Виходячи з розмірів проміжку між стовпчиками, найвірогіднішим здається існування проходу між стовпчиками, зафіксованими ямками №№ 5 і 6. У цілому, біля східної стінки прямокутного контуру на ділянці кв. 22 ДЕ зосереджено п'ять стовпових (кілкових) ямок, що утворюють дугу, звернену усередину прямокутного контуру. Призначення цих стовпчиків однозначній інтерпретації не піддається. Можливо, однак, що вони якимось пов'язані із входом до споруди. На схід і захід від імовірного входу розташовані ділянки, які містили лише одиничні знахідки порівняно великих фрагментів кісток, численних на сусідніх ділянках. Водночас ділянка кв. 22 ДЕ містить найбільшу кількість дрібних та найдрібніших фрагментів перепалених і кальцинованих кісток. Безпосередньо перед імовірним входом розташована яма № 10. Особливості її заповнення і вмісту дозволяють інтерпретувати її як свідчення неутілітарної, можливо сакральної, діяльності мешканців верхнього палеолітичного шару. Ділянки біля ймовірного входу найбагатші на дрібний розщеплений кремій. Загалом, на кв. 21—22 ДЕ виявлено щонайменше 19,5 тисяч кременів, тобто 36,5 % від загального числа кременів, виявлених у I шарі. Число цілих та фрагментованих предметів з ретушю, знайдених на цій ділянці, сягає 150 (24 % від загального числа таких знахідок).

Усього ж на площі, зайнятій округлим зовнішнім контуром конструкції, виявлено 80,5 % усієї кількості цілих та фрагментованих ретушованих предметів, 83 % всього обробленого кременю і 80,5 % усіх кістяних знарядь. Тут же знайдений фрагмент моляра людини. У межах зовнішнього, округлого, контуру конструкції знаходяться практично всі предмети, віднесені до прикрас (зуби хижаків із просвердленими отворами тощо). Більше 70 % розрізаних зубів та фрагментів щелеп хижаків розташовані в межах зовнішнього контуру конструкції, причому більше половини таких знахідок зосереджено на кв. 21—22 Г. У північній частині контуру на ділянці кв. 22 ЕЖ зафіксована особлива концентрація уламків цеолітизованого туфу, на кв. 23 Ж — амфіболіту, на кв. 22 Г — пісковіку. Скупчення амфіболіту і туфу знаходяться вже за межами центрального прямокутного контуру. Тут же, у північній частині зовнішнього округлого контуру конструкції, знайдено до 3,5 тисяч дрібних уламків та лусочок кременю. Якщо точним є припущення про те, що на ділянці свого північного сегмента зовнішній округлий контур являв собою суцільну вертикальну стінку, то слід стверджувати, що їх перекриття було підняте не менш ніж на 1,2—1,3 метри, тобто на висоту, достатню для людини, що сидить навколішках.

Привертає увагу те, що західна частина зовнішнього округлого контуру, включаючи й північний трикутний сегмент центральної, прямокутної в плані, конструкції, містить порівняно мало знахідок. Це ділянка кв. 23—24 ГЕ. На тлі сусідніх ділянок східної частини така слабка насиченість залишками особливо впадає в очі. Порівняно бідну рештками ділянку кв. 23—24 ГЕ, розташовану навпроти входу, біля тильної сторони конструкції, цілком логічно інтерпретувати як спальну зону. Одне зі згаданих вище неправильних за формою скупчень золи, сажистих часток, дрібного деревного вугілля і перепалених кісток, не виключено, безпосередньо пов'язане з цією спальною зоною. На рівні низу верхнього палеолітичного шару стоянки зафіксовано два такі скупчення, межа між якими проходить по лінії кв. 23 ДЕ. Яке походження цих скупчень? З огляду на той факт, що вони складені масою золи, сажі, різною мірою перепалених дрібних та найдрібніших кісток, маленьких деревних вуликів, слід вважати, що скупчення складаються з матеріалу, спеціально принесеного на місце його розташування. Постаць матеріалу слугувало якесь вогнище (чи вогнища), які знаходилися, очевидно, десь неподалік, на ще не дослідженій площі шару. Порівняльна потужність скупчень свідчить про те, що перегорілий матеріал з вогнища приносився неодноразово, особливо на ділянку біля входу до споруди. Яке призначення цих скупчень? Найраціональніше пояснення полягає в тому, що перегоріле деревне й кісткове вугілля використовувалося для обігріву. Можливі й інші практичні пояснення.

Важливо навести також наступні спостереження. Ділянки, насичені вугіллям, перепаленою кісткою і сажисто-золистими частками, відділені одна від одної смугою седименту, значно менше насиченого такими залишками. Ширина цієї смуги неоднакова й складає від 3 до 25 см. Найменше віддалення цих скупчень одне від одного зафіксоване на кв. 23 Д. У розрізі як східне, так і західне скупчення добре маркуються інтенсивно насиченими золою та сажою прошарками потужністю від 1 до 3 см. При цьому рівень східного скупчення був на кілька сантиметрів нижчим, ніж рівень західного. Ближче до смуги седиментів, слабо насичених сажистими часточками, як східний, так і західний сажисті прошарки, які маркують дно східного та західного скупчень досить різко, на 3—5 см піднімаються догори, виходячи приблизно на один рівень і виклинюючись. Таким чином, між східним та західним скупченнями простежується щось подібне до порогу довжиною не менше 1,4 м. Лише на дуже невеликій ділянці у південній частині квадрату 23 Д був простежений безпосередній контакт між описуваними скупченнями. Тут низи скупчень поміняли свою відносну глибину: низ східного виявився на 1—1,5 см вище, ніж низ західного. Крім того, лінза західного скупчення начебто підрізала самий верх лінзи східного, однак з упевненістю про це судити все-таки не можна. Як пояснити наявність порога між описуваними скупченнями? Єдине пояснення — наявність певної перешкоди. Цілком можливо припускати, що у північній половині прямокутного контуру споруди на її підлозі лежав, дещо не доходячи до центрального стовпа, один (чи кілька) певних предметів, можливо, фрагмент стовбура дерева. Лише необхідністю переступати через перешкоду можна пояснити появу «порогу». При цьому рівень утоптанної підлоги значно (на 3—5 см) знизився у порівнянні з природною поверхнею, на

яку був покладений імовірний фрагмент стовбура. Цікавий нюанс: рівень низу підлоги східного скупчення на тій ділянці кв. 23 Д, яка знаходилася безпосередньо навпроти ймовірного входу до споруди, виявився нижчим, ніж протилежна ділянка західного скупчення і ділянка низу підлоги того самого східного скупчення, але розташованого ближче до центрального стовпа споруди. Така розбіжність рівнів різних ділянок підлоги пояснюється різною інтенсивністю ходіння («топтання») на них. Призначення покладеної на підлогу перешкоди («стовбура») залишається не зовсім зрозумілим. Найбільш імовірно, що вона була частиною запони, яка відокремлює західну (спальна зона) частину споруди від східної (привходової). Однак це пояснення поки що не знаходить додаткових аргументів, і повинне розцінюватися як значною мірою попереднє.

Переважає більшість стовпових та кілкових ямок дозволяє реконструювати їхнє вертикальне положення. Винятком є ямка від колу об'єкта № 22. Вона фіксує установку кола під кутом близько 80° з нахилом у напрямку до центру споруди. Інтерес також представляють стовпові ямки, що у плані виглядають як дуго-подібні скупчення деревного вугілля (об'єкти №№ 2 і 14 шару I та № 18 шару II/1). Такі скупчення можуть бути або рештками нахилених опалених колів, або колів, закінчення яких були повздовжньо розщеплені.

Як уже спеціально підкреслювалося, результати реконструкції слід вважати попередніми. Хоча вся сукупність наявних даних одноставно вказує на те, що залишки конструкції розкриті розкопками 2000 року повністю, все-таки очевидно, що для остаточних висновків слід дослідити ділянки на півночі і сході від розкритої площі, для того щоб одержати повну планіграфічну картину ділянок, які оточують конструкцію.

Аналіз просторового розподілу стовпових ямок вказує на низку закономірностей. З'ясувалося, що найбільші та найглибші ямки утворюють трохи асиметричний прямокутний контур із середніми розмірами 3,2 × 1,7 м і площею близько 5,5 кв. метрів, а менші, але глибокі ямки окреслюють зовнішній неправильно округлий контур конструкції діаметром близько 4,0—4,6 м. Таким чином, розрізняється два самостійні конструктивні блоки споруди. Вхід до неї, найвірогідніше, був розміщений у східній частині та орієнтований у напрямку до річки. Матеріалом для конструювання слугували, позаяк, соснові стовбури та гілки, а також, імовірно, шкіри й кістки, ґрунт. Споруда була наземною, незаглибленою. Є вказівки на функціональну неоднорідність житлової площі. Так, у тилівій частині споруди, можливо за спеціально спорудженою перегородкою, знаходилася спальна зона. Зовнішній, привходовий, сектор конструкції містить численні кремені, особливо дрібні лусочки й уламки, які є результатом виготовлення та переоформлення збрар'я, кістяні прикраси і збрар'яддя. Північний та південний сектори надали численні чітко локалізовані скупчення уламків різних порід каменю, а також скупчення розрізаних зубів дрібних хижаків. Північний сектор містить велику кількість фрагментів кісток, але тут відсутні дрібні і найдрібніші фрагменти, у тому числі й перепалені. Не знаходить задовільного пояснення в межах припущення про наявність конструкції той факт, що у північному секторі округлого контуру зосереджена значна кількість порівняно великих фрагментів кісток. У цілому ж, простежені планіграфічні особливості розміщення окремих категорій решток життєдіяльності вказують на характер та інтенсивність робіт, що тут проводилися. Біля ймовірного входу до споруди розміщувалася особлива, можливо сакральна, ямка. Тут же, у привходовій частині конструкції, розташовувалися сажисті лінзи — рештки тимчасових вогнищ, що працювали, вірогідно, на легкому (хвоя, трава) паливі. Є певні вказівки на те, що у своїй східній частині округлий зовнішній контур конструкції не був замкненим. У центральній частині контуру конструкції простежено кілька господарських ямок. Низ шару на ділянках центральної та східної частин контуру конструкції являв собою щільний конгломерат дрібних фрагментів кісток, у тому числі й перепалених, розсіяних деревних вугликів, золи, сажі, кремневих виробів. За своїми характеристиками цей конгломерат нагадує т. зв. топталища, характерні для горизонтів, що маркують підлогу житла. Загалом, попередньо можна зробити висновок, що у південно-східній частині розкопу 2000 р. були зустрінуті рештки наземного, округлого у плані житла, імовірно, постійного каркасного циліндричного (за класифікацією О.О. Попова³), зверненого входом до річки, площею близько 14,5 кв. м. Беручи до уваги вік вміщуючого шару,

можна стверджувати, що конструкція Міри є найдавнішою палеолітичною житловою спорудою в Україні, за винятком мустьєрських конструкцій Молодови. Споруда верхнього шару стоянки Міра не має повних аналогій у відповідних свідченнях верхнього палеоліту Східної Європи ⁴.

¹ Степанчук В.Н., Коен В.Ю. Работы на стоянке Мира в 2000 году // Археологічні відкриття в Україні 1999—2000. — К., 2001. — С. 221—224.

² Stepanchuk V.N., Cohen V.Yu., Pisaryev I.B. Mira, a New Late Pleistocene Site in the Middle Dnieper, Ukraine (Preliminary Report) // Pyrenae. — № 29. — 1998. — P. 195—204.

³ Попов А.А. Жилище // Историко-этнографический атлас Сибири. — М.—Л., 1961. — С. 131—226.

⁴ Абрамова З.А. Жилища и поселения в палеолите Русской равнины. — Вып. 3. — СПб., 1997. — С. 5—80; Рогачев А.Н. Палеолитические жилища и поселения в Восточной Европе // VII Международный конгресс антропологических и этнографических наук. — М., 1964. — С. 12; Рогачев А.Н. Палеолитические жилища и поселения // Каменный век на территории СССР. — М., 1970. — С. 64—77; Рогачев А.Н., Аникович М.В. Поздний палеолит Русской равнины и Крыма // Археология СССР. Палеолит СССР. — М., 1984. — С. 162—171; Сапожников И.В., Сапожникова Г.В. Пізньопалеолітичні господарсько-побутові комплекси та житла степової України // Кам'яна доба України. — № 1. — К., 2002. — С. 82—95; Сергин В.Я. Палеолитические жилища Европейской части СССР: Автореф. дис. ... канд. истор. наук. — М., 1974. — 27 с.

Одержано 08.04.2003

В.Н. Степанчук

ЖИЛАЯ КОНСТРУКЦИЯ СТОЯНКИ МИРА

Статья содержит данные о жилой конструкции, обнаруженной в верхнем палеолитическом слое Миры, позднеплейстоценовой стоянке под открытым небом, недавно открытой в среднем Поднепровье. Геологические, палеонтологические свидетельства, данные абсолютного датирования, а также другие указания позволяют датировать Миру поздним Витачевым (аналог Денекампа).

Многочисленные ямки от кольев концентрировались в ЮВ части раскопа 2000 г. Различаются два конструктивных элемента сооружения, а именно — внешний неправильно округлый контур и вписанный слегка асимметричный прямоугольный контур. Вход, как представляется, располагался в В части конструкции и был обращен к реке. Внутренний, практически лишенный находок, сегмент конструкции, по-видимому, служил спальной зоной. Внешний, расположенный у вероятного входа, участок конструкции доставляет многочисленные кремни, в особенности мелкие сколы и обломки, связанные с переоформлением орудий, а также костяные украшения и орнаментированные поделки. Участок у входа содержит также остатки временных очажных линз.

В предварительном плане можно констатировать открытие остатков постоянного каркасного наземного цилиндрического жилища, со входом в сторону реки, площадью около 14,5 кв. м.

В.М. Stepanchuk

DWELLING STRUCTURE AT THE SITE OF MIRA

This paper represents data concerning a dwelling structure excavated in the upper Palaeolithic layer of a recently discovered open-air Late Pleistocene site of Mira in the Middle Dnieper River Region. Geological, paleontological, absolute dating data, and other related evidences unanimously date Mira to the Late Vytachiv period (regional Ukrainian analogy of Denekamp).

Numerous postholes are concentrated in the SE part of the area excavated in 2000. Two distinct structural elements are recognized, namely external irregular spherical contour and slightly asymmetrical inscribed rectangular contour. The entrance, most likely located in the eastern part of the structure, faced the river. The internal section of the structure, most probably having served as a bedroom, produced practically no finds. The external section located near the expected entrance provides numerous flint finds, particularly tiny flakes and debris of tools meant for sharpening and reshaping, as well as bone bijou and ornamented bone artefacts. Area near probable entrance was found to contain thin ashy lens-shaped layers, which seem to be the remains of temporary hearths.

The author makes a preliminary conclusion that the discovered surface structure represents the remains of a permanent skeleton-type cylindrical dwelling accessed from the river, with the area of ca. 14.5 sq. m.